

Magyari-Vincze Enikő

FEMINIZMUS, NŐK, FÉRFIURALOM.

Egy történet, több változatban

(*A Hét*, 2006. szeptember)

I.

A feminizmus nem a nőiség természetes meghosszabbodása. És még csak nem is (csupán) a nőkről szóló és (kizárólag) a nők érdekében létrehozott és mozgósított elmélet és praxis. Ráadásul nem is csak nők által gyakorolható. Mindenekfelett persze önmagában nincs is egyetemes nőiség, amit képviselhetne. Sőt, identitáspolitikaként a feminizmus maga is hozzájárul(t) ennek létrehozatalához, majd szétszedéséhez. Egyesek szerint éppen ez utóbbinak köszönhetően már annyira feldarabolódott, hogy szinte elveszítette lételemét. Ennek ellenére van, és azért lehet még mindig ereje, mert társadalom-kritikai álláspontjainál fogva mindig önkritikus is tudott lenni. Felépítette a női szolidaritás ideálját és a nők egyetemes tapasztalatairól szóló beszédmódot, melyekre hivatkozva követelésekkel lépett fel. Vállalhatóvá tette a női másságot és ennek alapján dolgozta ki elképzeléseit az egyenlőségről. Az elnémított női szempontot a közéletben megszólaló politikai szubjektummá alakította. És tudományos megismerés tárgyává, de megismerő alannyá és értelmezési perspektívává is, önreflexív és cselekvő erővé. Ezáltal új fénybe helyezte és véső soron átszervezte a társadalmi rendet és az arról való tudományos gondolkodást. Hiszen egyszerre gyakorlat és elmélet, de mindkét esetben mindenekelőtt opció bizonyos elvek, értékek és társadalomról, valamint társadalom-szervezési gyakorlatokról való elképzelések mellett. Ez az opció politikai is, mégpedig azért, mert hatalmi viszonyokról és azok megváltoztatásáról szól, olyan kérdésekhez kapcsolódik, mint például az, hogy ki milyen pozícióból mennyiben férhet hozzá különféle erőforrásokhoz (vagy mennyire van kizárva ezekből), ki uralja a kulturális reprezentációk létrehozatalának és forgalmazásának folyamatát, és hogy miként szervezi mindezt (sok mással összekapcsolódva) a nemek közti kapcsolatok rendje. Vagy másképp, miként zajlik a munkamegosztás férfiak és nők között az élet különböző területein, miként születnek a döntések, hogyan alakulnak az alá- és fölérendelődési viszonyok, milyen anyagi és szimbolikus következményei vannak annak, ha valakit nőként vagy férfiként tartanak számon, hogyan működik ebben az osztályozásban eleve a rangsorolás is. A feminizmus felismerteti velünk, hogy a nőiség vagy nőiesség (de a férfiasság is) társadalmilag és kulturálisan létrehozott és fenntartott identitás, de mivel bele van íródva testünkbe, intézményeinkbe és mindennapi gyakorlatainkba, a természetesség erejével hat. A feminizmus mindennek egy lehetséges olvasata. Mégpedig olyan, amely tudatában van olvasat-jellegének, a tudásba (is) ágyazott hatalmi viszonyoknak, a rendszernek, amely meghatározza egyéni lehetőségeinket, de az egyén cselekvőképességének is, mely az utóbbiakat át tudja gyúrni, meg tudja változtatni. Mindezekért érthető, hogy miért nem "csak" a nőkről szól, hanem az egész társadalom működéséről, miért nem csak a nők komoly "játéka", hanem mindenkié lehet, aki az egyenlőtlenségek természetét az alárendelt szempontjából akarja megérteni, és miért szólaltathatja meg mindazokat, akik az uralmi rendeken változtatni kívánnak. Még akkor is, ha ezeket éppen a nők hozzák létre és tartják fenn egymás között, és még akkor is ha ezek (bármennyire ritkán is!) a nőket hozzák kedvező helyzetbe a férfikkal szemben.

II.

A 20. században végbement változások ellenére a nők és férfiak közti egyenlőtlenségek továbbra is léteznek mindenütt a világon. A nemek közti szakadék a férfiak javára működik mind az anyagi jövedelmek, a politikai képviselő, mind pedig a vezető pozíciók terén. A nők sokkal több időt töltenek el a házimunkákkal és a gyerekneveléssel mint a férfiak, még akkor is, ha jövedelmeikkel jelentősen hozzájárulnak a család költségvetéséhez. A világon több nő nem fér hozzá az iskolai neveléshez mint férfi, több nő esik az erőszak áldozatául. A nő teste az, amin keresztül demográfiai politikák, nacionalizmusok és interetnikus konfliktusok meg akarják valósítani az „ideális” társadalomról és a "kívánatos" ember etnikumáról való elképzelésüket. A nő „hazafias” kötelességeként határozzák meg a család és a nemzet biológiai reprodukcióját és "tisztaságának" őrzését, és rá van hárítva a kulturális hagyományok, és általában a közösségi identitás védelme is. A női körülmetélés (inkább genitális csonkítás) a nőt a szexuális élvezettől fosztja meg, szemben a férfi körülmetéléssel, amely a férfiasság megerősítését célozza. A női csiklót „tudományosan” is sokáig a hisztéria és a házastársi hűtlenség bűnös szervének tartották, sokan arról értekeztek, hogy a vaginális orgazmusra képtelen nő miért és hogyan éretlen. És hogy, végül is, a leszbikus nő – aki így az önelégséges, nem prokreatív szexualitás "bűnös" szimbólumává vált – miért "természetellenes". A kulturális reprezentációk többségében a nővel szembeni vegyes érzelmek csapódnak le: szűz és bűnös, szent és kurva, angyal és démon, feleség és szerető, mindenképpen „valami”, amire szükség van, de ami ugyanakkor félelmetes. Vagy azért mert menstruál avagy mert testében új életet hord ki, vagy éppen ellenkezőleg, azért mert menopauzás avagy terméketlen. A nőkről kialakított férfi-szemponitú képek mindig alátámasztották a maskulinitást előnyben létesítő társadalmi rendet. Ha szükség volt rájuk a munkaerőpiacon, a közéleti diskurzus üzenetei munkaerejük fontosságáról szóltak. Ha pedig ezek éppen az "erkölcs és hagyomány" lezülléséről vagy népességszökkenésről értekeztek, akkor a nőt családanya szerepében dicsőítették. De mindenkor és mindenütt, testének ellenőrzése fontos volt. Legyen szexis és vonzó, legyen teherbíró és kitartó, legyen gyengéd és megértő, uralkodjon "túlbugzó" érzelmein és hagyja magát uralni, vegyen részt a közéletben de csak bizonyos távolságból, röviden: mindenféle megnyilvánulásaiban szolgáljon valamit, ami nála fennköltebb és nemesebb. Szüljön sok gyereket, vagy ellenkezőleg, szüljön kevesebbet, éppen aszerint, hogy a társadalom-tervezők miként képzelik el az "ideális" állapotokat. Az abortusz és fogamzásgátlók tiltása, vagy ellenkezőleg a kötelező sterilizálás, a demográfiai, a család- és a válás-politikák, együtt a különféle szociális közpolitikák megszorításaival vagy juttatásaival mindig a nők testén keresztül szervezték és szervezik a társadalmat. Így volt ez nálunk a szocializmus idején is, amikor a nőknek "megadatott", hogy kettős hősökként tegyenek eleget a hiánygazdaság és a paternalista állam kihívásainak, miközben az "emancipáció" és az "egyenlőség" elveit is lejáratják előttük. És így van most is, amikor a szexuális különbségek közéleti felfedezése már-már a testiségre korlátozza a magukra szánt figyelmüket, amikor érzékeltetik velük, hogy már nincs szükség rájuk a döntéshozatalban (talán mert nem elég "okosak", "versenyképesek" és "rámenősek") és amikor egyesek már el is kezdték azzal vádolni őket, hogy önzőségük miatt bomlik szét a család intézménye és "fogy a nép".

III.

A patriarchális rend a férfi szerepek betöltőit részesíti előnyben. Egy olyan társadalmi berendezkedés, amely – "alacsonyabb rendűségükre", vagy, ha úgy tetszik, "gyengességükre" és "kiszámíthatatlanságukra" hivatkozva – kizárja a nőt számos tevékenységi területről és pozícióból. Miközben rendszeresen leértékeli tulajdonságaikat és szerepeiket, vagy legalább

is – az úgynevezett férfias magatartásokhoz és férfimunkához képest – kevésbé ismeri el ezek társadalmi fontosságát. A kizárásnak számtalan formája van, sokáig jogilag is szentesített volt. Ne felejtjük el: az egyetemes emberi jogokat hirdető francia forradalom után még majdnem két évszázadnak kellett eltelnie addig, amíg a nők bekerültek az „ember” kategóriájába és mint ilyen, megkapták a szavazathoz való jogot. De vannak a kizárásnak és a hátrányos megkülönböztetésnek társadalmi és kulturális mechanizmusai is, amelyek a nők számára lehetetlenné teszik azt, hogy helyzetüknél fogva élni tudjanak formális jogaikkal, avagy elbátortalanítják őket számos dologtól, vagy egyszerűen képtelenné teszik őket arra, hogy olyasmit képzeljenek el magukról, amit a társadalom nem tart kívánatosnak az "igazi" nő részéről. A patriarchális rend – különféle intézmények közvetítésével – arra tanítja a nőket, hogy legyenek szerények és szorgalmasak, önfeláldozóak és gondoskodóak, miközben mindezeket a tulajdonságokat használhatatlanná teszi a közéleti érvényesülésben. Sőt, arra hivatkozva, hogy ezek "A női természetes" tulajdonságok, általuk legitimálja a fennálló rendet, amelyben a nők, akár a magán- akár a közéletben, a "gondoskodó anya" szerepeiben tartatnak. Amennyiben és minél inkább a társadalmi elvárások és kulturális normák, együtt a nők anyagi helyzetével a férfiuralmi rend leképeződései és termékei, a nőknek kevés esélyük van arra, hogy saját magukat önállóan kitalálják és megvalósítsák. A patriarchátus – más uralmi rendszerekhez hasonlóan – úgy működik, mint egy mindent behálózó szövet, vagy mint a levegő, amit természetesen beszippantasz és amelynek nem látod a határait, de persze nem létezhetne ilyenként, ha az egyének ezt (érdekből, vagy egyszerűen tehetetlenségből) nem tartanák fenn. Összefonódik a hatalmi viszonyok más rendjeivel, sajátossága az, hogy az egyéneket és csoportokat nemiségükben szólítja meg és hozza létre, együtt a köztük levő kapcsolatokra vonatkozó normákkal. Persze azt is észre kell vennünk, hogy a férfiuralmi rend bizonyos maszkulinitás-modelleket kívánatosabbaknak tart mint másokat (és ennél fogva ezek követőinek biztosít előnyöket), de ugyanakkor létrehozta azt a kontextust, amelyben minden férfi, akarva-akaratlan, legalábbis a nőkhöz képest, előnyöket élvez annál fogva, hogy nemi identitása testében is megjelenítődik. Olyan ez, mint a bőr színe, amely egy rasszista rendszerben a fehéreket privilegizálja. De annak felismerése is fontos, hogy a fentiekben leírt vegytiszta állapotában a patriarchátus már szinte sehol sem létezik, keveredik a nemek közti kapcsolatoknak más típusú rendjeivel. Abban, hogy ez így legyen, nagy szerepe volt és van a feminizmusnak. Amely, többek között, arra jogosítja/hatalmazza fel a nőket (de akár a férfiakat is), hogy ne nyugodjanak bele alárendelt szerepeikbe és – amennyire tőlük telik – ne termeljék újra azt az uralmi rendet, amely a maga során ilyenekként teremti meg őket. Sokak számára éppen ezért ellenszenves, vagy legalábbis elviselhetetlenül kényelmetlen és fárasztó a feminizmus, hasonlóan az ellenállás és a kritikai attitűd más formájához. Elfogadása talán azért is nehéz, mert még nem találta ki megnyugtatóan azt, hogy miként lehet összeegyeztetni a nők autonómiájára vonatkozó alapelvét azzal az adottsággal, hogy a nők, a férfiakhoz hasonlóan, nem önmagukban, hanem társadalmi viszonylataikban azok, amik és ezektől nem is tudnak és nem is akarnak elvonatkoztatni, hiszen a hatalmi küzdelmek mellett ezek mindennapi elégtételeiknek a forrásai is.